

פרשנות-הפשט של הרשב"ם

תקציר

העיון בפירושי רשב"ם לתורה מעורר שאלה: האם פירושי רשב"ם, המוגדרים בפיו כפירושי פשט – נחשבים בעיניו כפירושים בלבדיים, הדוחים כל פירוש אחר, או שכאשר הוא מביא פירוש של פשט, הוא מציג את דעתו, אולם אין בכך כדי לדחות אפשרות קיומם של פירושים אחרים?

המאמר מצטט מדבריהם של חוקרים – כמו פוזננסקי, נחמה ליבוביץ, טויטו, סבתו ואחרים, הסבורים שכאשר רשב"ם מציג פירוש של פשט, אין הוא רואה בו פירוש בלבדי, וניתן לקיים לצדו גם פירוש לגיטימי אחר. הכותב מאמץ גישה זו, ומוכיח אותה תוך כדי עיון וניתוח לשון ההקדמות של רשב"ם לכמה מפירושיו, ותוך כדי השוואה להקדמות של רש"י.

נוסף על כך, בודק הכותב שבע עשרה היקרויות של פירושי רשב"ם, אשר בהם מודגש, שהם פירושי פשט, ומוכיח תוך כדי ניתוחם, שאין רשב"ם סבור, שפירוש הפשט שלו הוא הפירוש התקף היחיד. הכותב מבסס את מסקנותיו באמצעות השוואת הקדמות רשב"ם להקדמת בן-דורו – ר' יוסף קרא.

מילות מפתח: רשב"ם; פשט; עומק פשוטו של מקרא; דרש; אוהבי שכל; הקדמות.

מבוא

העיון בפירושי הרשב"ם לתורה מעורר שאלה: האם הפירושים, שהרשב"ם מגדיר כפירושי פשט¹ – מציגים עמדה פרשנית בלבדית, או בלשון אחרת, האם פירושי הפשט של הרשב"ם נחשבים בעיניו כפירושים, שהם בלבד תקפים, או שניתן להבין, שגם כאשר הוא מביא פירוש על דרך הפשט, אין הוא מתכוין לשלול בכך פירוש אחר שאיננו כזה. כדי להשיב על שאלה זו – נענין בדברי חוקרים שקדמונו.

ש"א פוזננסקי, מראשוני חוקרי הפרשנות הצרפתית – כותב על הרשב"ם: "פירושו לשמות יג, ט "לאות על ידך": "לפי עומק פשוטו, יהיה לך לזכרון תמיד, כאילו כתוב על ידך – כענין "שימני כחותם על לבך" [שיר השירים ה, ו]. "בין עיניך", כעין תכשיט ורביד זהב, שרגילין ליתן על

1. על משמעות המושג "פשט" – ראו ש' קמין, רש"י: פשוטו של מקרא ומדרשו של מקרא, ירושלים תשמ"ו, עמ' 12-17.

המצח לנוי": "ואם כן, אין כאן רמז למצנת תפילין. אבל עם כל זה, לא היה שום ניגוד פנימי בנפשו, כי הפשט – מתפרש, וההלכה – עיקר, וממנה אין לזוז בקיום התורה ומצוותיה. וזה גדלם של הצרפתים וזה מעלתם, ובפרט גדול בזה הרשב"ם".²

פירושו של הרשב"ם לפסוק הנזכר, משמש בידי פוזנסקי להוכחה, שהגם שהרשב"ם מפרש "לפי עומק פשוטו", ולא על-פי מדרש-ההלכה – שהכוונה לתפילין,³ אין הוא דוחה את דרך המדרש. לדעת הרשב"ם, על-פי פוזנסקי, דרך הפשט ודרך מדרש-ההלכה, הן שתי דרכי פירוש שונות, ושתיהן לגיטימיות; כל אחת מהן קיימת לעצמה, ואינן דוחות או סותרות זו את זו.

לדעתו של פוזנסקי מצטרפת גם נ' ליבוביץ, הטוענת ש"כמובן לא עלה על דעתו של הרשב"ם – מגדולי רבותינו ומבעלי-התוספות – להתנגד להלכה, למצוות הנחת תפילין, אלא שלגביו היה פשוטם של מקראות ענין נפרד מקביעת ההלכה".

כמו-כן, היא מוסיפה, שאת מצוות תפילין אין לומדים מפסוקנו, אלא מדברים ו, ח "וקשרתם לאות".⁴

א' טויטר⁵ מתייחס אף הוא בדבריו להיגד "אין מקרא יוצא מידי פשוטו",⁶ המובא בהקדמותיו של הרשב"ם. לדבריו, היגד זה אפשר לפרש בשתי דרכים: האחת – שהמשמעות, שהכתוב התכוון לה, היא משמעות הפשט בלבד. או שהכתוב סובל את פירוש הדרש לצד פירוש הפשט. לדעת טויטר, מן העיון בפתיחות, שהקדים רשב"ם לכמה מפירושו, נראה ברור, שהוא נטה לדעה השנייה: הכתוב סובל את שתי דרכי הפירוש: הפשט והדרש – בלי להעדיף את פירוש הפשט.

לדעת ב' גלס,⁷ "גם בתחילתו של פרק הלכי מקיף בספר שמות (=כא) הוא מצהיר באורח פרוגרמטי:

"ואני לפרש פשוטן של מקראות – באתי, ואפרש הדינים וההלכות לפי דרך ארץ".
 "אף-על-פי שאין בכוונתו להתעלם מההלכה המקובלת, אין הוא נרתע מלהביא פשט ללא קשר עם מדרש".

מ' סבתו פותח את מאמרו על הרשב"ם,⁸ בציטוט פירושו לבראשית א, א:
 "בראשית ברא אלוקים – יבינו המשכילים, כי כל דברי רבותינו ודרשותיהם כנים ואמיתים... ועיקר ההלכות והדרשות יוצאין מיתור המקראות או משנוי הלשון, שנכתב פשוטו של מקרא בלשון, שיכולין ללמוד הימנו עיקר הדרשה..."

2. ש"א פוזנסקי, **מבוא על חכמי צרפת מפרשי המקרא**, ורשה תרע"ג, עמ' xliii וראו גם א"א אורבך, **בעלי-התוספות: תולדותיהם, חיבוריהם, שיטתם**,⁵ א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 48, הכותב: "הוא [רשב"ם] מחזיק בפשט הכתוב, גם אם הוא מתנגד להלכה המקובלת, אף-על-פי שההלכות היו בעיניו עיקר, וכל דברי רבותינו כנים ואמיתיים".
3. מכילתא דרבי ישמעאל (מהדורת האראוויטץ-רבין, ירושלים תש"ל, עמ' 66).
4. נ' ליבוביץ, **עיונים חדשים בספר שמות**, ירושלים תש"ל, עמ' 157 הערה 1. וראו עוד, א' טויטר, 'בין "פשוטו של מקרא" ל"רוח התורה" - יחסה של נחמה ליבוביץ לפירוש רשב"ם לתורה', מ' ארנד, ר' בן-מאיר וג"ח כהן (עורכים), **פרקי נחמה: ספר זכרון לנחמה ליבוביץ**, ירושלים תשס"א, עמ' 232-233.
5. א' טויטר, **הפשטות המתחדשים בכל יום: עיונים בפירושו של רשב"ם לתורה**, רמת-גן תשס"ג, עמ' 53-54. וכך גם דבריו שם בעמ' 177.
6. משנה, שבת סג ע"א; יבמות יא ע"ב; שם כד ע"א. וראו על היגד זה מ"מ כשר, **תורה שלמה**, ניו יורק תשט"ז, עמ' רפט-רצא.
7. ב' גלס, **פשט ודרש בפרשנותו של רש"י**, תרגום ש' שמידט, ירושלים תשנ"ב, עמ' 131.
8. מ' סבתו, 'פירוש רשב"ם לתורה', **מחניים**, 3 (תשנ"ג), עמ' 110.

לדברים אלו מעיר סבתו:

"העובדה, שרשב"ם ראה צורך לפתוח את פירושו בהדגשת אמיתותן של דברי רבותינו ודרשותיהם, אינה מקרית. בפירושו מתנזר רשב"ם באופן עקרוני מאותן דרשות חכמים, שאינן מיוסדות, לדעתו, על פשוטו של מקרא, ופירושו רצוף ביאורים, העומדים בניגוד לדרשות רבותינו. משום כך מדגיש רשב"ם בתחילת פירושו, כי אין ללמוד מפירושו על שלילתם של דרשות חכמינו ככונות ומחייבות מצד עצמם".

גם להקדמת רשב"ם לפרשת משפטים: "ידעו ויבינו יודע-שכל, כי לא באתי לפרש הלכות, אף-על-פי שהן עיקר... ואני לפרש פשוטן של מקראות – באתי, ואפרש הדינין וההלכות לפי דרך ארץ. ואף-על-פי כן ההלכות – עיקר...". כותב סבתו:

"גם בהצהרה זו חוזר רשב"ם ואומר, שההגדות וההלכות נשמעין מיתור המקראות... כמו-כן מדגיש רשב"ם, כי ההלכות הן עיקר.

למה מתכוון רשב"ם באומרו, שההלכות הן עיקר?

מלשונו בסוף הצהרתו עולה, כי כוונתו לומר, שהפירוש ההלכתי הוא המחייב למעשה, גם במקום שהפירוש על-פי דרך ארץ מוליך לכיוון שונה. אם כן, העובדה, שרשב"ם הקדיש את פירושו לפשוטו של מקרא ולא לפירוש ההלכות המחייבות, אינה נובעת מזלזול בחלק זה, אלא מן העובדה, שבחלק זה כבר טיפלו קודמיו, ופירוש כזה מצוי מלבד בספרות חז"ל, גם בפירושי רש"י למקרא...".

ש' יפת⁹ נזקקת אף היא לסוגית היחס בין פשט ודרש בפירוש רשב"ם לתורה.

בדונה בנושא עבד עברי ד"ה "ועבדו לעולם" [שמות כא, ו], היא כותבת:

"נראה בעיני, כי כיוון שרשב"ם ייחס תוקף גמור לדברי חז"ל וראה עצמו כפוף לסמכותם, הוא הסכים עם המהלך הפרשני, שהוביל את חז"ל למסקנתם. יחד עם זאת, הוא לא ראה בשיקולים הרמוניסטיים אלה סיבה מספקת לבטל את משמעות הטקסט, או להסיט אותו מללכת בעקביות גמורה בנתיב שקבע לעצמו – כדי להשיג את מטרת פירושו: לפרש את המקרא על-פי 'אמיתת פשוטו' [ויקרא י, ג]."

מדברי החוקרים המובאים בזה – ניתן להסיק, שלמרות הצהרותיו של רשב"ם בדבר הליכתו בדרך הפשט, אין הוא רואה – לדעת החוקרים הללו – בדרך זו את הדרך הנכונה היחידה, והוא מוותר אפשרות של פרשנות לגיטימית, גם לדרכי פרשנות שאינן פשט.¹⁰

ההקדמות בפירוש רש"י

בפרשנות הצרפתית אנו מוצאים כמה היגדים מתודולוגיים, שהבולט ביניהם הוא רש"י:

"יש מדרשי-אגדה רבים, וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות. ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה, המישיבת דברי המקרא

9. ש' יפת, 'המתח בין פשוטו של מקרא ובין מדרש-ההלכה', דור דור ופרשניו, ירושלים תשס"ה, עמ' 42.

10. אמנם טריוו מודה, שיש גם גישה אחרת להבנת דרכו הפרשנית של הרשב"ם.

– דבר דבור על אופניו" [פירוש רש"י לבראשית ג, ח].¹¹

העולה מדבריו הוא, שאין רש"י מבחין כאן בין דרכו בפירוש הפשט לפירושו בדרך הדרש, אלא אדרבה, רש"י כולל את שתי הגישות יחד, ומציגן כתיאור דרכו הפרשנית.

רש"י מביא, לדבריו, פירושי פשט לצד מדרשי-אגדה, המיישבים את דברי המקרא.¹²

נראה שאף מ' ארנד שותף לדעה זו, שכן הוא כותב: "אפשר, שרש"י בקש לרמוז במליצה זו... גם לרעיון, שעל הפרשן "לשמוע" את שני הדברים, את המקרא ואת האגדה, המיושבת עליו או המיישבת אותו".¹³

בפירושו לשמות ו, ט רש"י מעיד על דרכו הפרשנית באופן ברור וחד-משמעי: "לכך אני אומר יתיישב המקרא על פשוטו, דבר דבור על אפניו, והדרשה תיחדש"; לאמור – אין לדעת רש"י, סתירה בין שתי דרכי הפרשנות: שתיהן תקפות ויכולות לחיות זו לצד זו ללא סתירה.¹⁴

הקדמותיו של הרשב"ם

הרשב"ם עצמו מביא כמה היגדים מתולוגיים – כהקדמות לפירושו:

בתחילת פירושו לבראשית לו הוא כותב:

"שיכילו ויבינו אוהבי שכל, שכל מה שלימדונו רבותינו, כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באת (=באה) ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט וההגדות וההלכות והדינים, על ידי אריכות-הלשון ועל ידי שלושים ושנים מידות של ר"א, בנו של ריה"ג, ועל ידי שלוש עשרה מידות של ר' ישמעאל. והראשונים – מתוך חסידותם – נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר, ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא... וגם רבנו שלמה, אבי אמי, מאיר עיני גולה, שפירש תורה נביאים וכתובים, נתן לב לפרש פשוטו של מקרא... ואף אני, שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל, נתווכחתי עמו ולפניו, והודה לי, שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות, המתחדשים בכל יום..."

לדעת טויטו¹⁵ "בדברים אלו מתאר רשב"ם מעין קווי התפתחות של פרשנות-הפשט. הוא מבחין בשלושה שלבים: שלב ה"ראשונים", אשר מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות. רש"י בראשית דרכו השתייך ל"ראשונים", אך האזין לרוחות החדשות שתבעו חידושים, ועל כן פתח שלב חדש בפרשנות. הוא לא הסתפק במדרשי-האגדה הקיימים, אלא פירש תורה, נביאים וכתובים ונתן לב לפרש פשוטו של מקרא. רשב"ם התווכח אתו על הצורך בהתאמת דרכי הפרשנות לתביעותיו האינטלקטואליות של הדור, והוא שכנע את סבו, עד שרש"י הודה לו,

11. לנושא זה – ראו קמין (לעיל הערה 1), עמ' 111-157.

12. וכבר נלאו חכמים להשיב על השאלה, האם רש"י מביא מדרשים העונים על הצורך הפרשני בלבד, או גם מדרשים, שמטרתם להרחיב, להגדיל תורה ולהאדירה. וראו על סיכום הדעות השונות בנידון במאמרי: 'א' נבו, 'דרכו של רש"י בהבאת מדרשים', **פרשנות המקרא הצרפתית**, רחובות תשס"ג, עמ' 11-30.

13. מ' ארנד, 'לביאור המושג "פשוטו של מקרא"', ש' יפת (עורכת), **המקרא בראי מפרשי: ספר זכרון לשרה קמין**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 252-251.

14. וראו עוד מ' גרינברג, **פרשנות המקרא היהודית: פרקי מבוא**² (ספריית האנציקלופדיה המקראית, א), ירושלים תשנ"ב, עמ' 70-72. את הקדמתו של ר' יוסף קרא, אף הוא מפרשני צפון צרפת, דחינו לפרק הסיום, מסיבות של הצורך בהשוואה ובהוכחת דעתנו.

15. טויטו (לעיל הערה 5), עמ' 74. נראה, כי גם א' גרוסמן, בספרו, **חכמי צרפת הראשונים**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 469 – מצטרף לדעה זו.

שאלו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום.¹⁶ ומה שלא עשה הסב – עשה הנכד, וזהו השלב השלישי בתולדות התפתחותה של אסכולת הפשט הצרפתית".

נשים לב לכך, שרשב"ם מעמידנו בדבריו על הצורך לפרש פירושים חדשים לפי הפשטות, המתחדשים בכל יום. כלומר, רשב"ם תובע להיעזר בתגליות חדשות ובמדעי עזר, שבימינו כוללים הַכּוּנָה ההיסטוריה, לארכאולוגיה, ללשונות שמיות, לחקר הלשון והספרות – לצורך פרשנות המקרא, ולא להסתפק בפרשנות מדרשי-האגדה. אולם אין בדבריו אלו של רשב"ם משום נקיטת עמדה נגד מדרשי-חז"ל כמקור פרשני, ואף אין בדבריו התייחסות לפרשנות-הפשט כדרך פרשנית לגיטימית בלעדית. רשב"ם אמנם מלין על כך, שהראשונים מתוך חסידותם עסקו בדרך הדרש, ודרך הפשט נזנחה, אך אין בכך משום דחיית המדרש כדרך פרשנית שוות-זכויות לפשט.

בפירושו לפרשת משפטים כותב רשב"ם הקדמה מתולוגית נוספת:

"ידעו ויבינו יודעי-שכל, כי לא באתי לפרש הלכות, אף-על-פי שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית. כי מיתור המקראות נשמעין ההגדות וההלכות. ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי-אמי זצ"ל. ואני – לפרש פשוטן של מקראות באתי. ואפרש הדינין וההלכות לפי דרך ארץ,¹⁷ ואף-על-פי כן ההלכות עיקר, כמו שאמרו רבותינו: הלכה עוקרת משנה."¹⁸

האם יש בדברים אלו משום נקיטת עמדה ביחס לתקפותו ולבלעדיותו של פירוש הפשט כדרך פרשנית מועדפת?

נראה לנו שלא, שהרי למרות ההצהרה, שהוא בא לפרש פשוטן של מקראות, יש גם הצהרה בדבר היות ההלכות – עיקר. יתר על כן, עצם ההצהרה, שההלכות הן העיקר, מלמדת, שלמרות העובדה, שדרכו של רשב"ם היא דרך הפשט, אין הוא דוחה דרכי פירוש אחרות כתקפות, והוא אף ממליץ בפני הקורא לעיין בפירושי סבו, שהרי "מיתור המקראות נשמעין ההגדות וההלכות".

מקום נוסף, אשר בו קובע רשב"ם כללי פרשנות, הוא בסיום פירושו לספר שמות:

"ואשר שם לבו לדבר יוצרנו, אל יזוז מנימוקי זקני, רבנו שלמה, ואל ימוש מהם, כי רוב הלכות ודרשות שבהם – קרובים לפשוטי המקראות [ומיתורם או משנוי] הלשון יש ללמוד כולם. וטוב אשר תאחוז בזה אשר פירשתי, וגם מזה אל תנח ירך."

דומה, כי הדברים מדברים בעד עצמם, שהרי רשב"ם ממליץ בחום לפנות לפירושי רש"י, אשר רוב הדרשות שהוא מביא – קרובות לפשוטי המקראות. וודאי, שאין למצוא כאן הצהרה על אודות תקפותו הבלבדית של הפשט. הוא מודה בלגיטימיות של קיום פירושים אחרים, שכן הוא כותב בפירושו: "וטוב אשר תאחז בזה אשר פירשתי, וגם מזה אל תנח ירך".

נראה לנו, שיש מקום לעמוד על היבט נוסף – ההשוואה לבני-דורו:

16. לעניין הפשטות המתחדשים בכל יום – ראו א"מ ליפשיץ, רש"י: רבי שלמה יצחקי, ירושלים תשכ"ו, עמ' קסד; א' סימון, 'משמעותם הדתית של הפשטות המתחדשים', המקרא ואנחנו, תל-אביב תשל"ט, עמ' 148.

17. על הביטוי "דרך ארץ", ראו טויטו (לעיל הערה 5), עמ' 139-145.

18. הלכה עוקרת מקרא (סוטה מז ע"א). עיינו מ"י לוקשין, פירוש הרשב"ם על התורה, א, ירושלים תשס"ט, עמ' 251 ובהערותיו שם.

פרשני הפשט הצפון-צרפתיים הידועים לנו הם רש"י, ר' מנחם בן חלבו (שפירש מעט), ר' יוסף קרא, רשב"ם, ר' אליעזר מבז'נסי (מבלגנצי) ור' יוסף בכור-שור.
מבין פרשנים אלה – רש"י ורבי"ש משלבים מדרשים רבים בפירושיהם, ואילו ר' יוסף קרא, רשב"ם ור' אליעזר מבלגנצי – נחשבים לפרשני פשט מובהקים.
האחרון לא כתב הקדמות לפירושו. לכן יש באפשרותנו כאן להשוות את הקדמות רשב"ם עם הקדמתו של ר' יוסף קרא:

בפירושו לשמ"א א, יז כותב ר' יוסף קרא דברים, המהווים כעין הקדמה לפירושו:

"...דע לך, כשנכתבה הנבואה-שְׁלָמָה נכתבה עם פתרונה וכל הצורך, שלא יִכְשֶׁלוּ בה דורות הבאים, וממקומו אין חסר כלום. ואין צריך להביא ראיה ממקום אחר ולא מדרש, כי תורה – תמימה נִתְּנָה, תמימה נכתבה, ולא תחסר כל בה.
ומדרש חכמינו – כדי להגדיל תורה ויאדיר.

אבל כל מי שאינו יודע פשוטו של מקרא ונוטה לו אחר מדרשו של דבר, דומה לזה ששטפתו שבותל הנהר, ומעמקי-מים מציפין, ואוחז כל אשר יעלה בידו להניצל. ואילו שם לבו אל דבר ה', היה חוקר אחר פשר הדבר ופשוטו..."¹⁹

לאור גישה חד-משמעית זו ולאור הדברים הברורים והתקיפים, שאומר רי"ק על מדרשי-חז"ל – נראים דבריו של רשב"ם, המדברים בשבחו של הדרש, כביטוי קרבה למדרש.
נראה לנו, שהשוואה זו מחזקת את דעתנו, שאין רשב"ם דוחה את מדרשי-חז"ל, אף-על-פי שהוא עצמו העדיף את פירושי הפשט.

פירושי הפשט של רשב"ם

בכמה מקומות מצהיר הרשב"ם על היות פירושו פירוש של פשט.

1. "ויקח חמאה וחלב" [בראשית יח, ח]:

רשב"ם: "לפי פשוטו של מקרא, לא הוצרך לפרש, שהביא את פת-ה(ה)לחם על השולחן, אלא התוספת, שלא אמר להם – הוצרך לומר שהביא. הבאת פת על השולחן אינו חידוש, אבל החמאה והחלב והבשר, שאינו מזומן לכל האורחים – הוצרך לפרש".

פירוש זה שונה מדברי המדרש:²⁰ "ולחם לא הביא, לפי שפירסה שרה נדה, שחזר לה אורח כנשים אותו היום, ונטמאת העיסה".

הקושי בפסוקים הוא, שאברהם אמר לשרה להכין עוגות, אולם כשהגיש לפניהם את האוכל, מצוין, שהביא חמאה וחלב ובן-בקר, ולא נאמר שהביא לחם.

לפי המדרש, לא הביא לחם, כיוון שהעיסה נטמאה, אולם לדברי רשב"ם, אין צורך לומר שהביא לחם, כי הבאת לחם היא דבר רגיל ומקובל – ביחס לכל אורח, ואין צורך לציין זאת בפירוש. לעומת זאת, הוצרך לפרש שהביא חמאה וחלב – בגלל חשיבותם. רשב"ם מדגיש, שלפי פשוטו של מקרא, אין צורך לפרש וכו': משמע, שלפי פירושו שאיננו פשוטו, אין מניעה לפרש, מדוע נמנע

19. עיינו ש' עפנשטיין (מהדיר), פירושו ר' יוסף קרא על נביאים ראשונים, ירושלים תשל"ב, עמ' מז; מ' כהן (עורך), מקראות גדולות הכתר: ספר שמואל, רמת-גן תשנ"ג, עמ' 7; ג' ברין, מחקרים בפירושו של ר' יוסף קרא, תל-אביב תש"ן, עמ' 37-45.

20. בבלי בבא מציעא פז ע"א ובפירושו רש"י.

אברהם מלהביא לחם. לפיכך, נראה, שאף-על-פי שרשב"ם מציג כאן את פירושו הפשטי, אין הוא מביע התנגדות לפירוש המדרש.

יתר על כן, שני הפירושים, של רשב"ם ושל המדרש – מציגים שתי גישות, המובחנות זו מזו, והם אינם סותרים זה את זה, וניתן בהחלט לקיים את שניהם.

2. "ויקח אשה ושמה קטורה" [בראשית כה, א]:

רשב"ם: "קטורה לפי הפשט אין זו הגר".

במדרש²¹ מצינו: "רבי אומר: היא הגר, היא קטורה... ורבתינו אומרים: אשה אחרת לקח".

בדוגמה שלפנינו יש מחלוקת-תנאים בדבר זהותה של קטורה: רש"י מצדד בדעתו של רבי, ואילו רשב"ם – בדעת חכמים. במקרה דנן, רשב"ם דוחה דעה אחת בחז"ל, שהיא דעת יחיד, ודוגל בדעת הרוב בחז"ל.

3. "וישמור משמרת מצותי, חוקותי ותורותי" [בראשית כו, ה]:

רשב"ם: "חוקותי ותורותי – לפי עיקר פשוטו, כל המצוות הניכרות [=שטעמן ניכר], כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת-אורחים, כלם היו נוהגין קודם מתן-תורה,²² אלא שנתחדשו ונתפרשו לישראל וכרתו ברית לקיימן".

הפרשן מטעים, שהמצוות שטעמן ניכר – כולם היו נוהגין כבר לפני מתן-תורה.

בדברי חז"ל מצאנו: "קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר 'תורותי': אחת – תורה שבכתב, ואחת – תורה שבעל פה".²⁴

אף-על-פי שרשב"ם מצמצם את פירושו למצוות שכליות בלבד, שלא כבמדרש, נראה לנו, שיש דמיון בין פירוש הפשט לדברי חז"ל, כשהמשותף ביניהם הוא הרעיון, שעם ישראל קיים מצוות עוד לפני מתן-תורה.

4. "ויבא יעקב שלם עיר שכם" [בראשית לג, יח]:

רשב"ם: "אל עיר ששמה שלם... 'עיר שכם' – עירו של שכם – כמו 'כי חשבון – עיר סיחון... [במדבר כא, כו]. והמפרש שכם שם העיר – טועה הוא, שלא מצינו בכל מקום עיר ציון, עיר ירושלים, אלא העיר נזכרת אחרי השם... וגם מי שמפרש: שלם – בתורתו, שלם – בממונו,²⁵ טועה הוא לפי הפשט, שאין דרך המקרא לדבר כך. וגם מה צורך: וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו – הוצרך לכתוב כן?!"

בפירושו זה רשב"ם דוחה את מדרש חז"ל בשני נימוקים: האחד – אין זה סגנון הכתוב לדבר כך; השני – אין צורך לומר שלם בתורתו וכו', כי המפגש עם עשו אינו מצדיק לציין זאת.

סיפור יוסף ואחיו [בראשית לז-נ]

5. פרשנות המקרא לדורותיה מייחסת את מעשה מכירת-יוסף – לאחים, שהרי הם הכניסוהו

21. תנחומא בראשית חיי שרה ח. בראשית רבה סא, ד.

22. כל המצוות הניכרות. לוקשין (לעיל הערה 18), הערה נח: מצוות שכליות או מצוות מפורסמות, ועיינו שם במפורט.

23. עיינו לוקשין (שם) בהערה נט במפורט.

24. בבלי יומא כה ע"ב.

25. בבלי שבת לג ע"ב.

לבור, והם הוציאוהו ומכרוהו לישמעאלים,²⁶ אולם לרשב"ם – חידוש מבריק בנושא (לז, כח):
 "ויעברו אנשים מדינים – בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן
 הבור, לבלתי אכול על הדם, וממתינים היו לישמעאלים שראו, וקודם שבאו
 הישמעאלים, עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם, וראוהו בבור ומשכוהו
 ומכרוהו המדיינים לישמעאלים. ויש לומר, שהאחים לא ידעו. ואף-על-פי אשר
 כתב 'אשר מכרתם אותי מצרימה' [בראשית מה, ד], יש לומר, שהגרמת מעשיהם
 סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא..."
 לדעת הפרשן, לא האחים מכרוהו, אלא המדיינים.

השאלה המתבקשת היא, מה ראה הרשב"ם לפרש בדרך חדשנית, שלא כחז"ל ולמסורת
 הדורות?

על שאלה זו קיימות שתי תשובות: האחת – תחבירית, והשנייה – היסטורית.

בפסוק כתוב "ויעברו אנשים מדינים סוחרים, וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור, וימכרו את יוסף
 לישמעאלים". מבחינה תחבירית הפעלים: "וימשכו", "ויעלו" – מתייחסים למי שנזכר לפני כן,
 והם המדיינים, אולם מסתבר, שאין זו הסיבה היחידה:
 לדברי טויטו:²⁷

"מכירת-יוסף, שרשב"ם הלך בה בצעד מהפכני, נועדה, כנראה, להגן על התקפות
 הנוצרים, שזיהו את שנים עשר האחים עם שנים עשר השליחים, ואת המכירה על
 ידי יהודה, כנגד הלשנתו של יהודה איש קריות".

כלומר, רשב"ם רצה להגן על עם ישראל מהתקפות הנוצרים, שהשתמשו בפרשת מכירת-יוסף
 לתלות בעם ישראל תכונה של בוגדנות.²⁸

נראה לנו, כי ניתן להוכיח את נכונות דבריו של טויטו – באמצעות השוואה לפירוש בן-דורו של
 רשב"ם, ר' יוסף בכור-שור; אף הוא מפרשני צפון צרפת:

בפירושו לפרשת מכירת-יוסף הוא כותב: "והאמת כי אחיו מכרוהו... ועשו ממנו סחורה גדולה,
 כאדם המוכר שדהו מפני רעתה, כי היו נותנים (=האחים היו מוכנים לשלם כסף) משלהם
 (ובלבד) שירחיקוהו מהם, כי תכלית שנהא שנהאו".

מה ראה בכור-שור לפרש פירוש כזה, שלפיו האחים שילמו כסף כדי להיפטר ממנו?

יש להניח, שגם הוא כרשב"ם, נזקק לפירוש זה – כדי לדחות את האשמות הנוצרים, שראו
 במכירת-יוסף סימן לבוגדנות ולחוסר-נאמנות. לפי זה יובן, מדוע פנה רשב"ם לפירוש פשטי זה,
 תוך התעלמות ממשורת חז"ל: לאור ההסבר ההיסטורי המובא כאן – נראה, כי רשב"ם לא
 התכוון לדחות את פירוש חז"ל, אלא נזקק לפירוש הפשט לצורך אפולוגטי. הוכחה לכך, היא,
 שרשב"ם עצמו מסתייג באמרו: "ואף-על-פי אשר כתב 'אשר מכרתם אותי מצרימה, יש לומר
 שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו", כלומר יש להם אחריות עקיפה למכירת-יוסף. דברים אלה

26. בראשית רבה פד, יח.

27. טויטו (לעיל הערה 4), עמ' 230.

28. לנושא זה ראו טויטו (לעיל הערה 5), עמ' 34-45, ובמאמרי: י' נבו, 'השתקפותו של הוויכוח היהודי-נוצרי בפרשנות ימי הביניים במאה
 ה"ב בצפון צרפת', פרשנות המקרא הצרפתית, רהובות תשס"ג, עמ' 263-291. על מכירת-יוסף – עיינו במפורט בדבריה של נ'
 ליבוביץ, עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 279-288.

קרובים לדברי חז"ל.

6. "כי כסתה פניה" [בראשית לח, טו]:

רשב"ם: "עכשו – לפי הפשט."

פירוש זה איננו כמדרש חז"ל, המפרש שכיסתה פניה בהיותה בבית חמיה.²⁹ הפסוק מטעים, שיהודה לא הכיר את תמר, כי כסתה פניה. ניתן לפרש על-פי רשב"ם, שעכשו, בשעת המפגש ביניהם – לא הכירה, כי פניה היו מכוסים. אולם אפשר לקיים את שני הפירושים יחד, באופן שהעולה מתוך הכתוב הוא, שיהודה לא הכיר את תמר עכשו, מכיוון שבהיותה בביתו, היו פניה מכוסים.

7. "ולא יכול יוסף להתאפק... ויקרא: הוציאו כל איש מעליו" [בראשית מה, א]:

רשב"ם: "כי עד עתה היה עושה כל מעשיו, על ידי שהיה מתאפק בלבו, כמו שכתוב למעלה 'ויתאפק ויאמר: שימו לחם' [שם מג, לא]. 'לכל הניצבים עליו' [שם]: בפני כל הניצבים עליו – לא יכול עוד להתאפק. ויקרא למשרתיו: הוציאו כל הניצבים עלי – מן הבית. כך עיקר פשוטו."

במדרש³⁰ מצינו: "כיון שראה יוסף, שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו: מוטב, שאתודע להם, ואל יחריבו את מצרים."

נראה, כי בפירוש זה אין רשב"ם דוחה את מדרש חז"ל, שכן הוא כלל איננו דן בו. המדרש מסביר, מדוע יוסף החליט להתוודע אל אחיו, אולם בפירוש רשב"ם אין כל התייחסות לכך. רשב"ם מסביר את עניין ההתאפקות בלבד, שהיא דרך פעולתו של יוסף לאורך כל ההתרחשות. אין שום מישור משותף בין שני הפירושים. לפיכך, לא נראה, שרשב"ם דוחה את המדרש.

8. "גור אריה יהודה מטרף בני עלית" [בראשית מט, ט]:

רשב"ם: "אָתָּה, יהודה, בני, לאחר שעלית מלטרופ טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך, לא יבוא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו בני – כפילו של יהודה. והמפרשו במכירת-יוסף,³¹ לא ידע בשיטה (=הסבר) של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל."

הדברים מדברים בעד עצמם: בפירוש זה רשב"ם מתייחס למדרש חז"ל ודוחה אותו מתוך הנמקה.

9. "דן ידין עמו" [בראשית מט, טז]:

רשב"ם: "המפרשו על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם אחד, שנפל ביד פלשתים וינקרו את עינו ומת עם פלשתים בענין רע? חלילה חלילה. אך על שבטו של דן נתנבא, שהיה מאסף לכל המחנות... ולפי שהיה הולך כל הימים... אחר כל הדגלים, והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם... לכך אמר יעקב 'דן ידין עמו' – ינקום נקמת עמו..."

29. בבלי, סוטה י ע"ב. כך מפרש רש"י בפירושו השני.

30. בראשית רבה צג, ח.

31. הכוונה למדרש תנחומא בראשית ויחי י. בראשית רבה צח, ז ורש"י. ועיינו במפורט בדבריו של לוקשיין (לעיל הערה 18) לפסוקנו, עמ' 154, הערות כח-לא. גם לפי רש"י, מסתבר ש"בני" מכוון ליהודה. מטרף – מכוון לשני מאורעות: מכירת יוסף ועניין תמר, ועיינו במפורט לפסוקנו בפירושי ר"י הורוויץ, באר יצחק: ... פירוש על פירוש רש"י ז"ל על התורה, א, ירושלים תשכ"ז.

הפירוש שרשב"ם דוחה הוא פירושו של רש"י, שפירש פסוק זה על מלחמת שמשון בפלשתים.³²

פירושי רשב"ם לספר שמות

10. "מי אנכי, כי אלך אל פרעה?" [שמות ג, יא]:

רשב"ם: "מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו של מקראות הללו – ישכיל בפירושי זה, כי הראשונים ממני לא הבינו בו כלל.

משה השיב על שני דברים, שאמר לו הקב"ה: ללכת אל פרעה, וגם להוציא את בני-ישראל על ידי מצות פרעה. משה השיב על ראשון – ראשון: מי אנכי כי אלך אל פרעה, ואפילו להביא לו מנחה ודורון, וכי ראוי אני להכנס בחצר המלך איש נכרי כמוני? וכי אוציא את בני-ישראל ממצרים, כלומר, ואפילו ראוי אני ליכנס לפני פרעה... איזה דבר המתקבל על דעת פרעה אומר לו? וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לי לשלוח עם רב שהם עבדיו – חפשים מארצו?"

בדבריו אלו דוחה רשב"ם את פירוש רש"י שכתב: "מי אנכי – מה אני חשוב לדבר עם מלכים. וכי אוציא את בני-ישראל ממצרים, ואף אם חשוב אני, מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים?"

ליבוביץ³³ מאריכה להסביר מדוע אין לקבל את הסברו של רשב"ם, ומדוע יש להעדיף את פירוש רש"י.

נשים לב, שבשני הפירושים האחרונים המובאים בזה – חולק רשב"ם על רש"י ודוחה את פירושו בלשון בוטה כלשהי; ניסוח כזה לא מצינו כלל ביחסו למדרשי-חז"ל.

11. "לאות על ידך" [שמות יג, ט]:

ידוע ומפורסם פירושו של רשב"ם לפסוק זה: "לפי עומק פשוטו יהיה לך לזכרון תמיד, כאילו כתוב על ידך – כעין 'שימני כחותם על לבדך' [שיר השירים ח, ו]. 'בין עיניך': כעין תכשיט ורביד זהב, שרגילין ליתן על המצח לנוי".

נשים לב לכך, שרשב"ם מפרש פסוק זה על-פי הפשט [היינו, פרשנות אלגורית], ומתעלם לחלוטין ממדרש-ההלכה, המייחס פסוק זה למצוות תפילין.³⁴

ראב"ע בפירושו הארוך לספר שמות, מתווכח עם רשב"ם ודוחה את גישתו בדברים חריפים: "והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל, ואין כתוב בתורה, שהוא דרך משל, חלילה, רק הוא כמשמעו. על כן לא נוציאנו מידי פשוטו..."

ייתכן, שראב"ע יוצא בדברים תקיפים נגד פירוש זה, לא כל-כך מסיבה עניינית, אלא מסיבה היסטורית – מתוך חשש מפני פירוש הקראים.³⁵

האם התעלמותו של רשב"ם מדברי חז"ל לפסוק – משמעה, שהוא דוחה את דבריהם?

32. אמנם בסוטה י ע"א ובתנחומא ויחי יב מזכירים את שמשון בקשר לפסוק זה, אולם לא את מלחמתו בפלשתים – כדברי רש"י.

33. ליבוביץ (לעיל הערה 4), עמ' 54-56.

34. מכילתא דרבי ישמעאל (מהדורת הארואויטן-רבין [לעיל הערה 3], עמ' 66). טויטן, בספרו (לעיל הערה 5), עמ' 187, מעלה סברה, שלפיה יובן מדוע רשב"ם איננו מפרש את הפסוק "והיה לאות על ידך" – כמכוון למצוות תפילין: "במקומות אהדים בפירושו הטעים רשב"ם את השקפתו, כי החלק ההלכתי של התורה מתחיל במעמד סיני עם כריתת הברית בין ה' לישראל, ובשום אופן לא לפני כן. הפסוק "והיה לאות..." שנכתב לפני מתן-תורה, אינו נכלל בברית סיני, ואיננו מתכוון למסור מצוות".

35. רואו עוד י' ויס, 'הראב"ע והקראים בהלכה', מלילה, א (תש"ד), עמ' 35-53.

יש להניח שֶׁלו היה רשב"ם מתנגד לדברי חז"ל, היה מביע זאת באופן ברור, ולא בהתעלמות. נראה לנו, כי עצם ההגדרה של הרשב"ם "לפי עומק פשוטו", הנזכרת לפני הצעת הפירוש – משמעה: אני מפרש לפי פשוטו, אבל אני מסכים, שקיימת גם דרך פרשנית אחרת שאיננה פשוטו.

נאמנים עלינו דברי פוזננסקי, המובאים בראשית עיונו, ובעקבותיו – בדבריה של ליבוביץ, על ההבחנה בין גישת הפשט לדרך הדרש בפירוש הרשב"ם, בלי שהדברים יסתרו זה את זה, ואף בלי ליצור שום ניגוד פנימי בנפשו. וכבר הזכרנו את דברי נחמה ליבוביץ, שמצוות תפילין נלמדת מדברים ו, ח "לאות על ידך", ולכן פסוק זה בשמות, יכול להתפרש בדרך שפירש הרשב"ם.

12. "ועבדו לעולם" [שמות כא, ו]:

רשב"ם: "לפי הפשט כל ימי חייו – כמו שנאמר בשמואל: 'יָיֵשֶׁב שֵׁם עַד עוֹלָם' [שמואל א א, כב]."

פירוש זה שונה מפירוש המכילתא,³⁶ האומרת: "ועבדו לעולם – עד היובל. או ועבדו לעולם – כמשמעו? ת"ל "ושבתם איש אל אחוזתו" [ויקרא כה, י]. רבי אומר: בא וראה, שאין העולם אלא חמשים שנה, שנאמר "ועבדו לעולם" – עד היובל..."

13. "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" [שמות כב, ד]:

רשב"ם: "מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף. כך פירשו רבותינו.³⁷ ולפי פשוטו – משמע: לפי מיטב שדהו וכרמו של זה הניזק – ישלם, כי שמא מן מיטב אֶכְלוּ בהמותיו של מזיק".

רשב"ם מביא את דברי חז"ל, לפני שהוא מביא את פירושו. אולם הגם שנראה מהעמדת הדברים, שהוא דוחה את דעת חז"ל, אין זה ממש כך, שכן השאלה אם מיטב שדהו של מזיק או של ניזק – נתונה במחלוקת חכמים: "ר' ישמעאל סבר: בדניזק שיימינן, ורבי עקיבא סבר: בדמזיק שיימינן".³⁸

נמצא, שרשב"ם חולק רק על דעה אחת בחז"ל, ומקבל את השנייה, התואמת את פירוש הפשט.

14. "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים" [שמות כב, ו]:

רשב"ם: "בפרשה זו פוטר את השומר מגנבה ואבדה, ובפרשה שנייה [מפסוק ט עד יב] מחייבו בגנבה ואבדה. ופירשו רבותינו:³⁹ ראשונה – בשומר חנם, שנייה – בשומר שכר.

ולפי פשוטו של מקרא, פרשה ראשונה, שכתב בה "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור – מיטלטלין הם, ולשומרם בתוך ביתו כשאר חפציו – נתן לו. לפיכך אם נגנבו בביתו, פטור, כי שמרן כשמירת חפציו. אבל פרשה שנייה, שכתב בה "כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור", ודרך בהמות – לרעות בשדה, ודאי כשהפקידם, על מנת לשומרם מגנבים הפקידם לו, ולכן אם נגנבו – חייב".

לפי הסברם של חז"ל, פסוקים ו-ח, מדברים על שומר חנם, הפטור מתשלום במקרה של גנבה

36. מכילתא דרבי ישמעאל (מהדורת האראוויטץ-רבין [לעיל הערה 3], עמ' 254).

37. בבלי, בבא קמא ו ע"ב.

38. שם.

39. בבלי, בבא מציעא צד ע"ב.

ואבדה [אך חייב שבועה שלא פשע], בעוד שפסוקים ט-יב מדברים על שומר שכר, החייב בתשלום על גנבה ואבדה.

רשב"ם, המציג את פירושו – כפשט, לא רק שאיננו דוחה את מדרש חז"ל, אלא מחזק אותו. לפי חז"ל, שומר חנם פטור מתשלומי גנבה ואבדה. רשב"ם מסביר דברים אלו מתוך מילות הפסוק – בהבחינו בין הדוגמה של התורה לשומר חנם, שקיבל כסף או כלים לשמור, לבין הדוגמה של שומר שכר, שקיבל בהמות לשמור: הראשון – שמרם בתוך ביתו כיתר חפציו, לכן פטור, אם נגנבו או אבדו, ואילו השני שמר על הבהמות בשדה, שהרי שם הן זקוקות לשמירה יתרה. לפיכך אם נגנבו או אבדו, חייב.

לפנינו אפוא דוגמה נאה של פירוש פשט, המחזק את מדרש חז"ל.⁴⁰

15. "וכי ישאל... בעליו אין עמו" [שמות כב, יד]:

רשב"ם: "בעליו אין עמו – במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט. ובמדרש חכמים: ⁴¹ אפילו במלאכה אחרת, אם הוא עמו במלאכה, פטור השואל מיונשבר או מת".

שואל פטור מתשלום, אם מתה מחמת מלאכה. ולפי מסורת חז"ל, אם היה המשאיל משועבד לשואל, אפילו בתחום שאיננו קשור להשאלה, כגון אם הגיש לו כוס משקה בשעת ההשאלה – זה פטור את השואל מתשלומים עבור הנזק, שיגרום לחפץ או הבהמה המושאלים.

אולם לדברי רשב"ם, לפי הפשט, רק אם היה הבעלים עם הבהמה בשעת ההשאלה, השואל פטור. ראשית, נשים לב לכך, שכיוון שהפרשן מביא את דברי חז"ל בנוסף לפירושו, ואינו דוחה אותם – משמע, שאין הוא מתנגד להם.

יתר על כן, לפי הסברו של ר' יוסף בכור-שור, בן-דורו של רשב"ם, רבותינו דייקו מן העובדה, שכתוב בפסוק "עמו", ולא "עמה", משמע – עם השואל, ולא עם הבהמה. דיוק זה מקרב את דברי חז"ל אל מילות הפסוק.

בכור-שור מוסיף לכך גם הסבר הגיוני: "כיוון שהבעלים משועבדים עמו בשעת משיכה, מְשַׁעֲבֵד עצמו, כל שכן – ממונו, דומיא דמה שקנה עבד – קנה רבו".

נראה, כי הסברו של בכור-שור מקרב את דברי חז"ל אל ההיגיון ואל ההבנה, ובכך הוא מקרב לפירוש הפשט.

פירושי רשב"ם לויקרא ולבמדבר

16. "ואם האכל יאכל" [ויקרא ז, יח]:

רשב"ם: "חכמים ⁴² עקרוהו מפשוטו ופירושוהו במחשבו לאכול מזבחו ביום השלישי באחת מד' עבודות, שחישב בשחיטה או בהולכת הדם או בקבלה או בזריקה".

רשב"ם טורח להביא את דברי חז"ל במלואם. משמע, שהוא מתייחס אליהם באהדה. נראה, שאין הוא דוחה את דבריהם, שכן אין הוא מציג פירוש אלטרנטיבי משלו. מסתבר, שהוא סבור שאף-על-פי שאין זה פירוש הפשט, הוא תִּקְף כפירוש לפסוק.

40. לנושא ארבעה שומרים בפירוש הרשב"ם – ראו ש' יפת (לעיל הערה 9), עמ' 42-44. וכן ד' הנשקה, משנה ראשונה בתלמודם של תנאים אחרונים: סוגיות בדיני שומרים, רמת-גן תשנ"ז, עמ' 8-23.

41. בבלי, בבא מציעא זה ע"ב.

42. בבלי, זבחים כט ע"א.

17. "ויעלו בנגב, ויבא עד חברון" [במדבר יג, כב]:

רשב"ם: "הגדה נראית פשט, שעל קֶלֶב אמר הכתוב, שנאמר 'ולו אתן את הארץ, אשר דרך בה' [דברים א, לו]. 'והביאותיו אל הארץ, אשר בא שמה, וזרעו יורישנה' [במדבר יג, כד]. לפיכך 'ויבא עד חברון' – הוא כלב... ומכל מקום, לפי עיקר פשוטו, ויבא כל אחד ואחד עד חברון, שהרי אמרו יוגם ילידי הענק ראינו שם' [פסוק כח] – בחברון".

הדיון נסוב סביב השאלה הדקדוקית:

מצד אחד, כתוב "ויעלו בנגב", בלשון רבים, ומצד שני, "ויבא עד חברון" – בלשון יחיד.

רשב"ם מתייחס בדבריו לדברי חז"ל,⁴³ ומכנה אותם "הגדה נראית פשט". משמע – דבריהם נראים בעיניו כפשט, ואכן – כך: משום שהם מסתמכים על הכתובים, ודאי שאיננו דוחה אותם.⁴⁴

סיכומים ומסקנות

כאן עלינו לחזור לשאלת המוצא של עיונו, האם התייחס רשב"ם לפירוש הפשט שלו – כאל פירוש לגיטימי בלעדי, או שלצד פירוש הפשט הוא אִפְשָׁר גם קיומם של פירושים אחרים כמדרשי-חז"ל.

בפרק הראשון הבאנו דעות של חוקרים, הסבורים כדעה השנייה. גם העיון בהקדמותיו של רשב"ם המפוזרות בפירושו – מחזק את הדעה, שרשב"ם לא ראה בפירוש הפשט פירוש תקף בלעדי. אף-על-פי שבהקדמותיו הוא מצהיר על בחירתו בדרך הפשט, אין הוא דוחה את מדרשי-חז"ל, ואף מוצא לנכון להזכירם לחיוב ולדבר בשבחם.

בפרק השני של עיונו בדקנו שבע עשרה היקריות של פירושים, אשר בהן מדגיש הפרשן, שהם פירושי פשט.

נראה, שניתן לחלקן לקבוצות:

רשב"ם מביא את פירוש חז"ל ודוחה אותו באופן מפורש:

"ויבא יעקב שלם עיר שכם" [בראשית לג, יח]; "גור אריה יהודה, מטרף בני עלית" [בראשית מט, ט].

לפעמים הוא מפרש פירוש המנוגד לחז"ל – בלי להזכירם:

"ועבדו לעולם" [שמות כא, ו].

פירושי פשט, המנוגדים לפירוש רש"י, אך לא – לחז"ל:

"דן ידן עמו" [בראשית מט, טז]; "מי אנכי, כי אלך אל פרעה?" [שמות ג, יא].

פירושים, שקיים בהם דמיון או זהות בין הפשט לדברי חז"ל:

43. בבלי, סוטה לד ע"ב. ראו ניתוח הפירוש בהרחבה בספרו של טויטו (לעיל הערה 5), עמ' 56-57.

44. לפירושי רשב"ם: לשון יחיד במשמעות: כל אחד ואחד – השוו רשב"ם לפסוקים הבאים: בנות צעדה עלי שור (בראשית מט, כב); מלאו דְקָם (שמות לב, כט); בידיה טוו (שם לה, כה). ועיינו במפורט בפירושי רשב"ם לפסוקים אלה אצל לוקשין (לעיל הערה 18).

"חוקותי ותורותיי" [בראשית כו, ה]; "כי כסתה פניה" [בראשית לח, טו]; "בעליו אין עמו" [שמות כב, יג].

פירושים, שבהם הפשט מחזק את דברי חז"ל:

שומר חינוך ושומר שכר [שמות כב, ו-יב].

פירוש של פשט, הזהה לדעה מסוימת בחז"ל:

"קטורה" [בראשית כה, א]; "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" [שמות כב, ד].

פירוש של פשט, הנובע מאילוצים היסטוריים:

מכירת-יוסף [בראשית לו, כח].

פירוש של פשט שלא כחז"ל – בלי להזכירם, כשניתן להעביר את דרשת חז"ל לפסוק אחר בתורה:

"לאות על ידך" [שמות יג, ט].

לעתים דברי חז"ל נחשבים אצל רשב"ם עצמו – כפשט:

"ויבא עד חברון" [במדבר יג, כב].

מדרש חז"ל הוא הפירוש היחיד המובא אצל רשב"ם:

"וואם האכל יאכל" [ויקרא ז, יח].

אין מחלוקת בין רשב"ם למדרש, באשר שני הפירושים מציגים גישות שונות, שניתן לקיימן זו לצד זו:

"ויקח חמאה וחלב" [בראשית יח, ח]; "ולא יכול יוסף להתאפק" [בראשית מה, א].

יצוין, כי מתוך שבע עשרה דוגמאות – רק בשלושה מקרים מפרש רשב"ם פירוש המנוגד לחז"ל, ומתוכם רק במקרה אחד בלבד, הוא דוחה את דברי חז"ל בלשון מפורשת. בכל יתר הדוגמאות נראה, שלמרות דבקותו בפירוש הפשט, אין הוא דוחה את מדרש חז"ל.

יתר על כן, יש דוגמאות, שבהן הפשט דומה או זהה לדרש, או אפילו מחזק אותו.

המסקנה, העולה מתוך עיוננו היא, שעם היות רשב"ם פרשן של פשט – אין הוא רואה בפירושי הפשט פירושים בלבדיים, ועצם דבקותו בפרשנות-הפשט – איננה באה לבטל את תקפותם של מדרשי-חז"ל.

כך עולה הן מעיון בהקדמותיו, והן מעיון בפירושים הפרטניים:

"הוא מכיר בלגיטימיות של הדרש, אך סבור, שדרש ופשט הן שתי קטגוריות פרשניות מובחנות היטב זו מזו, מפני שהן מבוססות על עקרונות פרשניים שונים. אין הדרש והפשט מבטלים זה את זה או דוחים זה את זה, אלא שונים זה מזה בדרך פרשנותם... הדרשן והפשטן יכולים להתקיים זה בצד זה, אם יקפיד כל אחד מהם לפרש את הכתובים על יסוד העקרונות הפרשניים, הנוגעים לתחומו בלבד".⁴⁵

45. טריטו (לעיל הערה 5), עמ' 59.